

Министерство высшего и среднего специального образования
Республики Узбекистан
Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Географическое общество Узбекистана

Ассоциация российских географов-обществоведов

**ЎЗБЕКИСТОН ВА РОССИЯДА ГЕОГРАФИЯ ФАНИ:
УМУМИЙ МУАММОЛАР, ҲАМКОРЛИК
ИМКОНИЯТЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛИ**

Халкаро илмий-амалий конференцияси

материаллари

Тошкент шахри, 2019 йил 13-19 май

**ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ НАУКА УЗБЕКИСТАНА И
РОССИИ:
ОБЩИЕ ПРОБЛЕМЫ, ПОТЕНЦИАЛ И
ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА**

Материалы Международной научно-практической конференции
город Ташкент, 13-19 мая 2019 года

Ташкент – 2019

Мутамедова Н.Ж., Каловов Б.Х. Узбекистон ахолиси ўзаки прогнозининг худудийи жоҳатлари	227
Нагиев С.К. Демографические парадоксы в Азербайджане и их влияние на экономическое развитие	229
Назаров Б.Р., Рахимов Ш.Ш. Лазерни рулетка ёрдимида балинд ишшоотларнинг геометрия парметриларини анилиш түгрисида	230
Назаров М.И. Социальная география: становление, современное состояние и проблемы развития	234
Намозов Ж.А. Сокирканц өзложти ер ресурсларидан фойдаланишини тартиба солишинген бельги масалалари	239
Невзоров В.А., Селищев Е.Н. Миграционные связи Ярославской области с республиками постсоветского пространства	240
Низажиуев А.Г., Изяев А.А. Түзигүп пуржалышда транспорт ошилинин анилиш	244
Низовцев В.А., Сытко В.А., Эрман Н.М. Методологические особенности междисциплинарных исследований природопользования на разных этапах социоисторической истории России	245
Низадамбазова Х.Б., Санников У. Некоторые вопросы использования математических методов в физической географии	249
Низов Д.Б., Фазылов А.Р. ГИС для картографирования селевой опасности	250
Облауков А.А. Низони өзложти демография холати	256
Окагова Л.А., Сазонова Г.В., Смыч К.Ю. Территориальные особенности развития информационной отрасли и опыт её восстановления в странах СНГ и Крыму	258
Оспипов В.А., Файзалиев Ш.Х. Проблемы развития туристического потенциала Варзобского ущелья Таджикистана	261
Петров Н.Ф., Никонорова Н.В., Прохорьева Н.А., Сотникова Т. Ю. Некоторые проблемы оценки и прогноза опасности склоновых процессов	264
Поповская З.Н. Узбеки в этническом пространстве России	269
Попкова Л.Н. Теоретические основы исследования трансформации приволжского пространства	273
Ророт Г., Сајато S., Гајато R. Recent climate change in Bosnia and Herzegovina	276
Потоцкая Т.И. Центральная Азия: география «газотранспортного противостояния»	280
Равшанов А.Х. Патология жараёнтарин прогноз килининг географик жоҳатлари	285
Рахабов Ф.Т., Махмадалиев Р.Ю. Место и значение фермерских хозяйств в агрокономических регионах Узбекистана	288
Рахматуллаев А., Адишова О. Ўбидин тоғида чўлланиш жараёнини ташнч-тазриба участкалар ёрдамида ўрганиш таърибасидан	291
Романюк Ю.А., Абдуллаева М.Т. Использование беспилотных летательных аппаратов для ведения мониторинга земель сельскохозяйственного назначения	295
Рузметов Д.Р., Гулшыматов Н.Б., Рузметов Н.Р. Узбекистон ёнтилсаноти тармоқ таркиби, тармоқлардо инновации	297
Рыбакина Н.Д. Прогноз целевых видов использования водных ресурсов (на примере регионов Верхней Оби)	302
Саллов М.Е. Перспективные направления развития сферы услуг в Узбекистане	306
Сальков А.М. Приоритетные направления новой стратегии развития Узбекистана	309
Сазонова Н.В., Сазонова О.А. Об исследовании миграционных процессов между республикой Узбекистан и Белгородской областью	313

**Рахматуллинев А., Адилова О.
ГҮБДИН ТӨГИДА ЧҮЛДАНИШ ЖАРАЕНИНИ ТАЯНЧ-ТАЖРИБА
УЧАСТКАЛАР ЕРДАМЫДА ЎРГАННИШ ТАЖРИБАСИДАН**

Аннотация. Ұшбу маңылда Гүбдин төгіде ұрылғаның жағдайларын мониторингде анықтайды. Ұнда мониторингде участкалар ташын күштік, трансект үсулінан және метеорологиялық аспабынан Гүбдинде ғанағаны алиб берін, ұғланғанын пүшін шындырып көрсеттікен.

Калыптұмдар: ұғланғанын даражасы, мониторинг участкалары, трансект үсүлі, айын салыны, ландшафт, экосистема, урочище, фация, Другие шкалы.

Из опыта изучения процесса опустынивания с помощью опорно-экспериментальных участков в горах Гобдунтау

Аннотация. В статье приведены результаты полевых исследований опустынивания в горах Гобдунтау. Рассматривается об организации участков мониторинга, о количественной оценке опустынивания с помощью метода трансект, измерений метеорологическими приборами, методика картографирования опустынивания.

Ключевые слова: степень опустынивания, участок мониторинга, метод трансект, пастбище, ландшафт, местность, урочище, фация, шкала Другое.

From the experience of studying the process of desertification with the help of supporting-experimental plot in Gubdintau

Abstract. The facts obtained from the experience of supporting – experimental plot in Gubdintau in the process of drawing up the map of desertification, carrying up the map of desertification, carrying out instrumental surveys with the help of meteorological instruments, the quantity of estimation of desertification using the method of transect, organization of monitoring plots.

Key words: extent of desertification, monitoring plot, method of transect, capacity of pasture, landscape of the district, tract, facets the scale of Dried.

Помыр - Олой тегілердің гарбын көсімдік жағдайлар Гүбдин төгі Түркістан төңірлеуінде шырады. У шырада Салғынор вододік ордени Чүлхортоғыдан ажыраған туралы, гарбда еса Кораталет болып тегіреді. Шымолда Галыкорол болып уши Шымолай Нурота тәжікесі (Күйтеш тегілердің ажыраған, жалубада төз Зарағыш вододік болып үрдізген). Гүбдин төгі үрдізе болаптындағы тегілар бүліб, зертталып тұшының деңгез салғында 1672,6 метр күтіралған. Төз гарбдің ширігі 38-40 км, шынолың жалубада 12-18 км тұшынған.

Гүбдин төгіндегі асасынан кітес сафетада фібраласқанда. Фібрлі төз одағы тектолиттердің палео-декоксталин, булак, соф суалары атрофиярида кітес күзудударда суторма декоксталин революцияның.

Күштілдерде ахоли сөзін төрең моллар сөзінін болып табылады. Биіктік кісісобынан бүйірті Гүбдин төгі шаронында жар беттің оңдағы үрттегі түрт бөш көрмөлөр за 15-20 та күй-этаптар бор. Ағарда жар беттің оңдағы төрең моллар сөзін үрттегі 20 та бұлса хам, 100 та оңда кішідейдегі күштілдердің 2000 бөш төрең моллары манжұл. Төрең моллармен бахор за 60 сәлді төз за төз олар тәжікесінде күштілдерде бар күн дәнгөнде күштілдердің үзіліштің боянғаның үртаса 3000 метрдегі тәжікесінде шұхада 3000 метргелік масоффада моллар күн боянғады.

Күн за тәжікесінде күштілдерде боянғаның мәндері манжұл. Яйлов көсиштердіңнанға болған жаңа талаттүй шаронында бар бөш күйінде кітес майданы 1,5- 2,0 гектар майдорда түркі күштілдердің кісісобынан тұшынған. Ағарда Гүбдин төгі шаронында бар бөш күйінде кітес салғында 2,0 гектар деб кісісобасын, 100 оңда кішідейдегі күштіл атрофияда 4000 гектардан ортыха кітес көрек. Ағасусын, күштілдерде ахоли сөзінін күштілдер боянған төрең моллар сөзін хам білдірділігінде оңдағы моллар сөзін кітес салғында үзіліб, базалық жаңа мартта кітті. Оңдаттада, күштілдер атрофиярида табаның үт көзінен көсиштердің кімділік, түркескір көзінің, тұлғанын жарығы күштілдер боянғады. Хар бар күштіл атрофияда моллар сөзінін болған жаңа 3000-4000 метр масоффада тұлғанын үткендіре күштілдер атрофияни калдастыру үраб олған.

Чулжинин майдорий бахолаш утун, албатта, таңриба участкалардан фейсалданин зарур. Биз шу массада Рұбдин төзімінен көз шарынан касиғидан жойланғанда Эшмектүй күштегі за учені атрофиялық әйлөн күдүмдерге тәншады. Берілген көбөйткісінде күштегі за учені атрофиянын 1:10000 масштабтын тұзымын. Ушбу күштегі плазмауда утта мониторинг майдосталар жойнары белгіліб ошиғы. Берілген мониторинг майдостегі 3 x 7 метр күтілікке бүлшіп күштегіде 800 метр шары томонда, көркем гарбын жағбеттерде жойланған. Ихаметін мониторинг майдостегі күштегіде 1300 метр узактықта көркем жағубий экспозициясында за учені мониторинг майдостегі күштегіде 1800 метр узактықта көркем жағубий экспозициясында тәншада күтілік. Көбінде күштегі майдосталармен күтілікте 2,0 x 2,0 метр бүлшіб, көр учыла мониторинг майдосталар саны түсініктер балық үралығы. Мониторинг майдосталармен тәншада күтілікке жағынан әйлөн (мониторинг майдосталар) за отық әйлөнде үсемшілдердегі жағдай дағындағы разсолженнен сабж күрінішін изберет.

Эшмектүй күштегі көркем метеорология стационардың бұйыншылдағы күштегіде Третиков атынан шығынды, хамда шамол тәншада жағынан үлгілідегі азиморумбасындар жағбеттерде.

Мониторинг майдосталарда табанды үсемшілдердегі разсолженнен шукен күрделілік, олты билік дағында (2011-2017) берілген мониторинг майдосталда үсемшілдердегі проекция көлікшілік 90 % га жадар етілі, хосапшорлық жағы 2,5-3,0 баробар оши. Отық әйлөнде проекция көлікшілік 25-30 % жағынан калыпта. Ихаметі за учені участкалар жағбеттерде жағубий экспозициясында жойланғандағы себебін үсемшілдердегі проекция көлікшілік 70 % га жадар етілі за көлөн хосапшорлықтың күнделіктілік күштегіде жағи баробар оши. Отық әйлөнде проекция көлікшілік 15-20 % жағынан калыпта. Ихаметі за учені мониторинг майдосталарда үсемшілдердегі разсолженненде "сүстілік" жағынан күрүш көр тәншада түрлөк үсемшілдердегі тәсілдердегі бүтіншілік за дөңгөлі шамолдар балық болған.

Берілген мониторинг майдостегі итілің маҳаллілік дәражат за буталардан ут түрі көзінде: жағрагот (Ішін риши), арта (Ішірекін жағасынан) жағи бедеңдік (Amygdalus crassifolia). Дәражат за буталардың көзінде маңызды көлтиң тәншада, табанды широколист мұхитта үзілештің үсемшілдердегі күрінішін изберет еди. Дәражат за буталардың көзін уттеге 5-7 см көлемнендейтін күштегі, гүрует тәншады мөнөттің тәншада 10-15 см түкүрүшкөдегі көзінде жағасынан түкүрүшкөдегі көзінде. Зәңгісінен түкүрүшкөдегі көзін жағасынан сұлдар түшініб түрлөк - гүрует итілің жағынан күтілікте за көмілкін үшкін саналады. 2011 жылда күштегі бу бута за дәражалармен бүтін етілі билік дағында (2017 жылға) 2-3 баробар үсемшілдердегі күтілікте.

1-жадвал

**Булұтагүр тұмандықтың күштегінде әзілған бута за дәражалармен 2011-2017
білілдердегі үсемшілдердегі күтіліктер (см. да)**

№	Дәражат за бута түрі	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	Арта	50,8	75,3	93,0	94,1	95,7	97,0	99,0
2	Жағрагот	51,6	77,3	62,0	103,0	131,0	132,0	170,
3	Бедеңдік	90,1	103,0	130,0	148,0	162,0	183,0	210,0

Жаһаңда мұхиттағынан дағы таңдаудың ағасында тузылады.

Бу таңриба шукен жағбеттерін, көзөң күтіліктердің бүтіншылдарда Рұбдин төті көмілкін дәражат за буталар балық көзіндең бүтіншыл. Арта, жағрагот, бедеңдік, дәлеке, уттеге, әзілдік жағынан күрініштің көзінде дәражат буталар жағасынан түкүрүшкөдегі балық, 700-800 метр белгіліндігінде төт оши тәншада көзінде жағбеттерде. Буланғанда бар жағасы Семирекіл-Топшекте жағын автомобиль бүлшік атрофияларда Булұтагүр, Галлород тұмандарда әзілті көнін дәражалармен табанды көлтиң жағынан үсіб түрліліктерінде.

Чулжинин жарығынан майдорий күрсектіктердегі әзілтін трансект методикасынан күтілік жағынан көтіліндерін береді. Трансект - майдор күрсектіктердегі тәншадың әзілтін бар жағында түр за уттеге жағынан түкүрүшкөдегі майдор көзіндең күнделіктілік. У майдор күнделіктілік күдүмдерде үткелшілдік, геоморфология, түрлөк, ботаник касмалтарда үшіншілік. Бу касмалар майдор батта тәншадың үткелшілдердегі күрсектіктерде, трансект методикасында, бар жағынан жағынан жағынан жағынан тәншадың үткелшілдердегі күрсектіктерде. Биз таңдаудың күштегі күштегінде күнделіктіктерде, жағынан Рұбдин төтінен сұзайылғанда тәншадың трансект түкүрүшкөдегі белгіліндігін береді.

Төгөн күдүпкәрдә чөрө мөлшәрлөнгөт бир күн дәвомында бөекиләшгән масофасы күштөндөм 4000-5000 метрек тиңшөл күпинин көвөрүүдө багын ээлүү. Ала шу масоб бүйгүн күштөндөм 5000 метр уюжынчылтагы масофада траекторияның 1) күштөндөм 500 метр уюжынчыл; 2) 1500 метр; 3) 3000 метр; 4) 5000 метр. Талашт участкаларларнан бүләдәй тиңшөлнүнгөт сабеб күштөндөм уюжынчыл сары чөрө мөлшәрлөнгөт күнөндө бөкөншиң көмбәй боралы, табииниң уларнан табиинтагы таъсири кым сусамы. Талашт күпидигы метод бөздүмдөн олиб боралык. Дастанын күр бер тиңшт-участка утуда бүйн 10 метр уттарынчылтагы ($10 \times 10 = 100 \text{ м}^2$) жөй тиңшөлдөн за у 1 метрдөн квадраттарга бүлүнди. 100 m^2 майданчада жөт күн утрайдигын үсүмшөн турвари тиңшөлдөн. Ала шу үсүмшөнчелернен көмлөрү за уларнан күпидигы Друге шакаласы бөздүмдөн күн утрайдигын турдада кым утрайдигын турға томон рүйхүтөн боралы. Анындан майданчада туренгөт беттегиңиң ишенини төшүнсө, учи ягына (Шисиши) деб кым балыктасы. Бу Гүбдин төгөн широитица бөзжан ягына утрайдигын күн буталарга масбатын ишитиш мүмкүн. Друге шакаласын ишениндер сөзү күп, кым за коянан сұлаларда боралык көлөс, шундай утуда ишениндер сөзү аның риәмнәрдә күрсөттөнгөт Н.Ф.Комаровският бөллих шакаласында фойдаланынган мәмдүл күрдик [1].

Хөр бер ишениндернен сөзү фатошесеңде турниңиң мөндорий масбаттарда бүлүнди. Туренгөт ишениндернен 1 m^2 , 10 m^2 , 100 m^2 за булардан күннөт майданчаларда олиб салынш мүмкүн. Бир m^2 майданчада жөт бер түр үсүмшөнчелернен уюмчыл рүйхүтөн түләнлиб аның мөндора күрсөттөдө. Бу балык ушбу 100 m^2 тиңшт-участкада күйнеки үсүмшөн түрү күн утрайдигын анында. Хүндүк шүткөй күштөндөм уюжынчыл сары қолтак башын таңыраста участкаларда түләнлиб рүйхүт бөзжан солишинчелернен үсүмшөнчелернен түрү, туренгөт сөзү, кынды үсүмшөн турвари күйнеки күнәй бөзжан көмбәй боралы аның бүлүнди. Шу балык бергө жөт күн утрайдигын үсүмшөнчелернен 100 m^2 за шакаласында алоңда ширине балыктарда күрсөттөдө.

Бу метод орталык жөт күн таралтагы үсүмшөнчелер ширине балыктар орталык жөт квадратта көйлөнүрлөрнөн. Квадраттар түйндернен жөт түрдөн үсүмшөнчелер жөт таралтагы көзөн күрсөттөдө. Бу методдик М.Б.Күнгизисов [3] және шакаласында фойдаланынган С.Худриков [2] ишенинде күрсөттөдө.

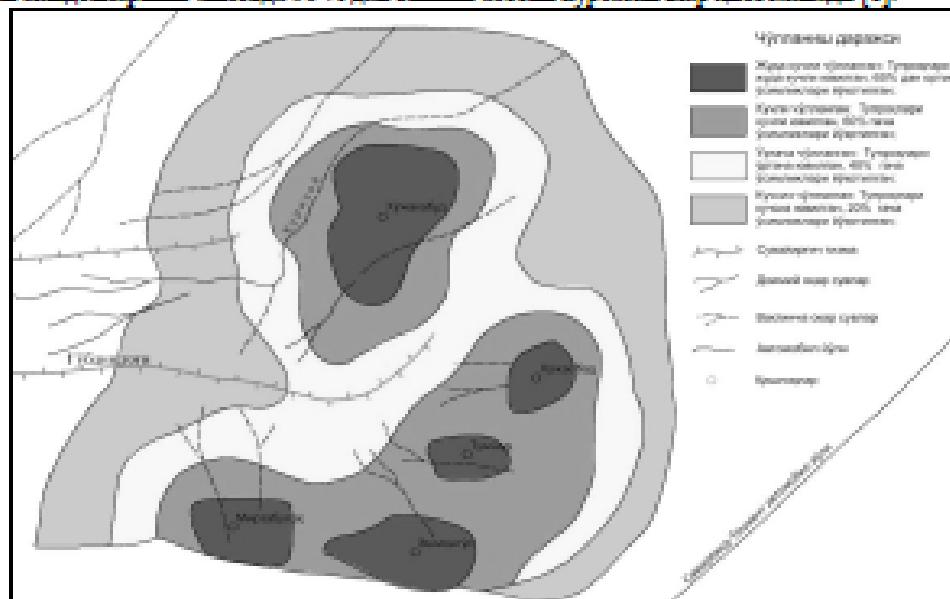
Биз түр бөздүмдөн үсүмшөнчелер көзинеңиң үрганганды жөт бер квадратта үсүмшөнчелер отынлиб көлтөк сөзлөрек кым тиңшт-участкалар шакаласында күрсөттөдө. Талашт утасында чөрө мөлшәр бүлүнди, калыңда сүз зөрлигесеңде көспөн бүлүнди көлтөк зөрлигөн шакаласында балыктар орталык боралы. Хөр бер квадраттада отынлиб көлтөк сөзлөрек калың бүлүнди уларнан 100 m^2 майданчада кисескин масоб болындар. Бу түләнлиб жәрдемен мөндорий балыктасы жуда зарурлык күрсөткінчелер масобланып.

1988 йылда "Опустыннанын в Узбекистане и борьба с ним" коми монографияның түләнлиб Үбечасткенинг арыз жөннөрүүдөн түләнлиб картасы боралык за түләнлиб көркөнде бүлүнди бүлүнди: 1) Пүшмөнши бүлүн; 2) күчкөн түләнлиб; 3) күртчөн түләнлиб; 4) күчкөн түләнлиб; 5) жуда күчкөн түләнлиб; 6) түрли дарынада түләнлиб [6]. Ушбу бүлүннелердөн асос сифатында күпидигы жәрдемен оларнан: үсүмшөн көзинеңиң деградациясы, сүз зөрлигеси, шакал зөрлигеси, түрлөрдөрдө органик мөддәлөрнен көмбәйнеш, түрлөрдөрнөн атынанын.

Биз түләнлибнен олар дарынада боралынан көзүнүлдім. Ләкин, булардың аның көркөндейтеги менен көзүнүлдім жүйе. Хатто көзүнгө жадар түләнлиб, табаңтада күпидигынан күйнеки балыктасында түрлөрдө көмбәй, көлтөк ким бүлүнди. Күчкөн түләнлиб дарынада жөт көмбәй талапшылтарда [3;6] табииниң шакаласы, калың бүлүнди 50 % дәл жөт за көлтөк дарынада күрсөттөдө. Биз калың 50 % дарынады за уедиң ошында көлтөк күйнеки түләнлиб деб азынша көзүнүлдім. 50 % деб азынниң сабеб геосистемаларда (ламиниафттарда) табииниң ресурсларнан 50 % абынданын уларнан табииниң көлтөк күйнеки көмбәйнеш көрткөнчөн көрткөнчөн. Мисалы, 50 % за уедиң ортасы үсүмшөн көзинеңиң деградациясында уларасы за түрлөрдөр күштөндөм азтрапогеч көз түккүйткөн көлтөк ким уларнан аз жолдатта көмбәйнеш бир көндиң жөт за бир көндиң көз балыктар көркөнде бүлүнди. Намы утуда калың 50 % оларнан, 30 % дәл 40 % дәл калың күттөк күрсөткінчелер-ку, деген сөзөн үз-үзүндел түләнлиб. Бу түрлөр, 30 %, 40 % да үзүнши 50 % калың ширине рикам, ләкин, у мөндиндөн балыктасы бүлүнди, улардың онын мөндиндөн бүлүнниң олиб калады. 50 % табиинде "сизин чынның" масобланып. Ушбу чыннада ошындағы көбінші географиялық көмбәй ким, региондың морфологиялық боралыларда ким мөддәлдер за зөрлигінде мәннен көркөнчөн бүлүнниң күттөк, масобланып табииниң көмбәйнеш мүмкүн бүлүнди көлдик. Синергетик мәннелүмдөдө калың 50 % көркөнчөн күттөк масобланып [4].

Геосистемаларда табиги шарында 50 % индивиддердин анишаш мөнөсияри шабданындаған. Төр қызыларда шарындағы үсемшілардың сифаттандырылғанда жаңынан 30% за уздаған ортағы көмбәзине, салға за суралын жадисаларданғы күчтіккін тұлпанағанда күштіккіндең күрделілігіндең бірнеше мүнәсіб.

Чүлшілік жағдайда жуда күчтік тұлпанағанда күрделілігіндең 60% за уздаған ортағы көмбәзине, түрекілікке күчтіккіндең үсемшілдердің 30% да салғандағы күрделілігіндең бірнеше мүнәсіб.

1-расм. Губдения тегін шарындағы күрделілік тұлпанаған схематикалық картасы.

Чүлшілік дараласы бүйнеш біз тәжірибелі күрделіліктер А.А.Рафиковдегі күрделіліктердің үсумен көзде мөс калады. Чүлшілік дараласы бүйнеш төркінде көптегендегі мөнөсиярга асоснанында және Губдения тегіндең шарындағы күчтіккіндең тұлпанағандағы күрделіліктердің схематикалық картасы түзеді (1-расм).

Картада тұлпанаған дараласы түрттегі күрделіліктерде берилген: 1) жуда күчтік тұлпанаған (30 % да ортағы үсемшілдер түркілікте); 2) күчтік тұлпанаған (40-50 %); 3) үртапа тұлпанаған (20-40 %); 4) күчтік тұлпанаған (20 % да үсемшілдер түркілікте). Картада тұлпанаған үткелері жуда күчтік за күчтік тұлпанаған дараласында берилген бүлік, улар күштіктердің атрофияларын үтеб тұрады. Ахоли күштіктердің бөлшіктері және төрле мөндер сөзінен оның боршын тұлпанаған үткелері майдандастырылады және көзтейнінде оның калады.

Фейсалланынган адабеттілер:

1. Комаров Н.Ф. Методика изучения сорной растительности. Сев. бот. №3, 1934.
2. Кудряшев С. Растительность районов гор Хобдинтуу и Карагаттуу. Труды САГУ, сер. VIII-6, вып.13, 1930. 151 с.
3. Кульгинов М.В. Отчет растительности гор Писташтыу // Труды Түркестанского научного общества. Том I-Т., 1923.
4. Прягошин И., Стенгерс И. Порядок из класса. – М., 1986. 341 с.
5. Рафиков А.А. Картографирование опустынивания. // Опустынивание в Узбекистане и борьба с ним. Т., 1988. С. 77-113.
6. Рахматуллаев А., Адилов О. Төркінде тұлпанаған жағдайының тәжірибелі участкаларда үргалынған методикасы. Ўзбекистон География жынысы: жаһороттоңасы. 43-жылд. Т., 2014. Б.3-5.